

ІНКЛЮЗИВНІ РЕСУРСНІ ЦЕНТРИ: КАНАДСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Наталія СОФІЙ, Інститут післядипломної педагогічної освіти Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна, м.Київ, nsofiy@gmail.com

Розглянуто моделі інклюзивних ресурсних центрів – представлено канадський досвід (провінція Манітоба) та особливості створення подібних центрів в Україні. Описано основні функції інклюзивних ресурсних центрів в Україні відповідно до потреб основних цільових груп – батьків дітей з особливими освітніми потребами та педагогів, які працюють з цими дітьми в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: додаткова підтримка, інклюзивна освіта, інклюзивний ресурсний центр.

Наталья СОФИЙ, Институт последипломного педагогического образования Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина, г. Киев

ІНКЛЮЗИВНІ РЕСУРСНІ ЦЕНТРИ: КАНАДСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Рассмотрено модели инклюзивных ресурсных центров – представлен канадский опыт (провинция Манитоба) и особенности создания подобных центров в Украине. Описано основные функции инклюзивных ресурсных центров в Украине в соответствии с потребностями основных целевых групп – родителей детей с особыми образовательными потребностями и педагогов, работающих с этими детьми в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: дополнительная поддержка, инклюзивное образование, инклюзивный ресурсный центр.

Natalia SOFIY, Institute of Post-graduate Pedagogical Education Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

INCLUSIVE RESOURCE CENTERS: CANADIAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

The idea of inclusive resource centers is presented within the understanding of the concept of inclusive education as the need to provide additional support/additional services to children with disabilities in their process of education. Because additional services very often are provided outside of the school, the main task of the inclusive resource centers is to find out necessary services and to coordinate them. The need to provide additional support to people with disabilities so they can actively participate in the society life is a central idea of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), which is the one of the most important international documents in a field of the human rights, especially rights of people with disabilities. Based on the social model of understanding of disability, introduced by CRPD, the author emphasizes two ways of providing additional support – 1) to the people (children) with disabilities and 2) to the main target groups who are working with these children (parents and teachers).

In addition to the different target, there are also different models of providing additional support – center-based model and distance model (based on home, school, etc.). There are both advantages and

disadvantages of different approaches to provide additional services, but the main factor should be the best interests of the child with disabilities.

Based on the international experience, in particular experience of Manitoba (Canada), the author describes the peculiarities of developing inclusive resource centers in Ukraine, which target on the parents of children with disabilities and teachers working with these children, and provide the following tasks: provide additional information, assist in navigation of the particular family through different service providers, building capacities of parents and teachers to be stronger advocates for their children and providing advocacy for the rights of children with disabilities itself. Considering the lack of experience of development of inclusive education in Ukraine and the need for additional services, the concept of inclusive resource centers is one of the strategic in the current reforming process.

Keywords: additional support, inclusive education, inclusive resource center.

Забезпечення якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами на базі загальноосвітніх навчальних закладів передбачає надання додаткової підтримки, метою якої є створення умов для отримання цими дітьми всіх можливих переваг від навчання разом зі своїми однолітками за місцем проживання. Визначальним у цьому є поняття додаткова підтримка (додаткові послуги), яку деякі дослідники визначають як спеціальна освіта [3]. На основі результатів досліджень Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), вважається, що «діти з особливими освітніми потребами визначаються на підставі необхідності надання додаткової підтримки у процесі їхнього навчання, що забезпечується з державних чи приватних джерел» [4]. У цьому визначенні підкреслюється як значення додаткової підтримки, так і можливість чи необхідність її забезпечення з різних джерел. Додаткову підтримку або додаткові ресурси треба розуміти як додаткові до тих ресурсів, що зазвичай надаються загальноосвітнім навчальним закладом усім учням, які в ньому навчаються. Серед додаткової підтримки (додаткових ресурсів) розрізняють такі основні види, як людські, матеріальні та фінансові ресурси.

До *людських ресурсів* відносять співвідношення кількості дітей до кількості педагогів, які працюють з ними; наявність додаткових педагогів, асистента вчителя та інших фахівців. До *людських ресурсів* також відносять наявність навчальних програм для педагогів та іншого персоналу, спрямованих на їхню підготовку до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Матеріальні ресурси передбачають допоміжні засоби навчання різного виду, як наприклад, слухові апарати, модифікації та адаптації у навчальному середовищі, спеціальні навчальні матеріали тощо.

Фінансові ресурси передбачають наявність відповідної формули фінансування, що забезпечує можливість додаткового фінансування дітей з особливими освітніми потребами чи навчальних закладів, у яких вони навчаються; систему фінансування, що передбачає планування окремих коштів на навчання дітей з особливими освітніми потребами в рамках загального бюджету; а також вартість персоналу та матеріальних ресурсів.

Очевидно, що джерела додаткових ресурсів можуть знаходитися поза межами навчального закладу, де навчаються діти, які їх потребують. У такій ситуації важливо не лише знати, ці джерела, а й уміти ефективно використовувати наявні послуги чи ресурси – іншими словами, уміти їх інтегрувати.

У більшості тлумачних українських словників термін інтеграція (з лат. Integratio) дослівно означає поповнення, відновлення. Іншими його значеннями є об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; наявність упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями тощо. Інтегрувати послуги – означає гармонізувати та поєднати їх. Послуги можуть бути інтегрованими на різних рівнях – на рівні департаментів освіти і науки, а також на рівні навчальних закладів. Інтеграція послуг забезпечує їх ефективне використання та запобігає дублюванню зусиль.

Враховуючи міжнародний досвід, зокрема, досвід, напрацьований у рамках канадсько-українського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами в Україні», усе більшого розвитку набуває модель створення *Інклюзивних ресурсних центрів* як механізму координації та інтеграції послуг дітям з особливими освітніми потребами та їхнім батькам.

Концепція ресурсних центрів у всьому світі продовжує розвиватися, оскільки змінюються погляди суспільства на людей з особливими потребами, зокрема й людей з інвалідністю, які все більше вважаються активними членами суспільства, які можуть здійснити свій вклад у його розвиток за умови надання їм додаткової підтримки. Загальна мета діяльності ресурсних центрів – виявляти та координувати цю підтримку.

Перед тим, як детальніше розглядати різні види моделей ресурсних центрів у Канаді, зокрема у провінції Манітоба, заслуговує уваги визначення понять інклюзії, інклюзивних навчальних закладів, що містяться на веб-сайті їхнього департаменту освіти. Так, поняття інклюзії трактується, як «спосіб мислення і дій, які дають можливість кожній особі відчувати свою приналежність, цінність і безпеку [3]». Саме шляхом визнання індивідуальних особливостей кожної дитини та надання необхідної підтримки, шкільна спільнота забезпечує значущу участь та рівний доступ до життя суспільства. Інклюзія розглядається, як спосіб поліпшення благополуччя кожного члена громади провінції Манітоба.

Потрібно зазначити, що спочатку більшість ресурсних центрів у Канаді мали лікувальну або реабілітаційну спрямованість: їхня діяльність була спрямована на виявлення причин, що призвели людину до інвалідності, зменшення наслідків цих причин, і, в підсумку, позбавлення людини наслідків інвалідності. Така діяльність центрів проводиться і нині, адже особи з інвалідністю та їхні сім'ї продовжують потребувати спеціалізованої медичної допомоги. На жаль, у багатьох випадках інвалідність є довічною і необхідно підтримувати цих людей, їхні сім'ї, всю громаду, аби вони могли бути рівноправними та активними членами суспільства.

Сьогодні вже є очевидним той факт, що успішна інтеграція людей з особливими потребами в суспільство можлива тоді, коли зусилля спрямовані не лише на підготовку такої людини до життя в суспільстві, а й на здійснення відповідних змін у самому суспільстві, у тому числі й на зміну ставлення суспільства до таких людей. Саме тому ресурсні центри в усьому світі часто беруть на себе обидві ролі: 1) *надання підтримки окремим особам з особливими потребами* та 2) *надання підтримки школі, сім'ї та громаді*, до життя яких залучені ці люди. Така двоєдина спрямованість діяльності ресурсних центрів повністю відповідає сучасному визначенню інвалідності, зазначеному в Конвенції ООН «Про права людей з інвалідністю», де наголошується, що інвалідність є результатом взаємодії людини з інвалідністю з бар'єрами, які є у навколишньому середовищі.

У світі діють різні моделі ресурсних центрів, що частково визначається потребами цільових користувачів чи обсягом послуг, що надаються. При визначенні моделі ресурсного центру необхідно враховувати цільові групи та мету обслуговування. Багато ресурсних центрів у Канаді зосереджують свою діяльність на сприяттві процесу інтеграції людей з особливими потребами в суспільство двома способами:

1) розвиток навичок (потенціалу) представників організацій – постачальників послуг (учителів, соціальних працівників та ін.), а також батьків, для того, щоб вони могли задовольняти фізичні, емоційні, комунікативні та інші потреби людини з особливими потребами;

2) розвиток навичок і вмій самої людини з особливими потребами, для того, щоб збільшити її академічний, соціальний, емоційний та фізичний потенціал, а також поліпшити навички самодопомоги.

Нижче наведені дві основні моделі ресурсних центрів Канади. Ці моделі виникли значною мірою у відповідь на наявні потреби людей з інвалідністю, сімей дітей з особливими потребами, працівників служб домашнього догляду та підтримки, або ж окремих цільових груп – наприклад, людей з розладами зору (мал. 1, 2).

Перша модель надання послуг ресурсним центром передбачає надання послуг різними фахівцями (трудотерапевт, фізіотерапевт, логопед, корекційний педагог, медичні працівники, інші фахівці) за місцем потреби цих послуг. Фахівці ресурсного центру можуть надавати консультаційні та інформаційні послуги безпосередньо батькам дітей з інвалідністю, педагогам навчальних закладів, де навчається така дитина; іншим представникам місцевої громади.

Разом з наданням цих послуг ресурсний центр також забезпечує відповідні ресурси, як наприклад: обладнання для підвищення мобільності й самостійності осіб з фізичними розладами; комунікативні пристосування разом з програмним забезпеченням, інформаційні матеріали тощо. Ресурси можуть надаватися на основі коротко- чи довгострокової позики. Центри часто застосовують ротацию обладнання або ж почергове користування ним, коли людина, яка більше не потребує певного пристрою, передає його для повторного використання іншим. Послуга з розподілу ресурсів у цій моделі реагує на потреби клієнта, групи чи громади.

Друга модель ресурсного центру (мал. 2) передбачає надання послуг безпосередньо на базі центру – батьки з дітьми з особливими потребами, працівники навчальних закладів, інші фахівці відвідують центр, щоб отримати необхідну підтримку. Така підтримка передбачає консультації фахівців, батьки можуть спостерігати за роботою фахівців, щоб продовжувати її вдома тощо.

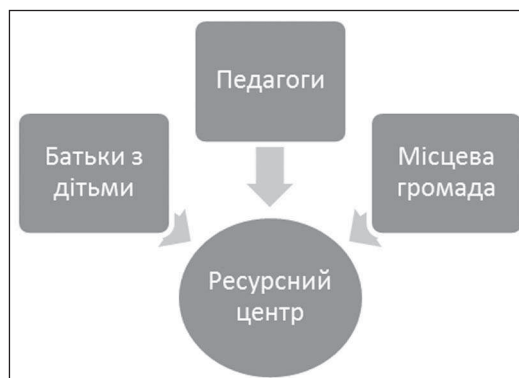
Послуги, що надаються на базі центру, можуть передбачати консультації фахівців із питань здійснення необхідних адаптацій чи модифікацій, навчання окремим методам роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку тощо. Використання та розподіл ресурсів здійснюється подібно до першої моделі ресурсного центру.

Основним чинником, який впливає на вибір тієї чи іншої моделі ресурсного центру є географічний – за першою моделлю (модель дистанційного обслуговування) працюють ресурсні центри, що надають послуги (ресурси) особам, які проживають у віддалених географічних районах, або яким складно приїжджати до ресурсного центру. У такому випадку до послуг і ресурсів, які надаються за місцем перебування людини з особливими потребами, можуть додаватися ресурси, доступні в режимі он-лайн або через Інтернет.

Кожна з цих моделей має свої переваги та недоліки. Головним чинником при виборі тієї чи іншої моделі ресурсного

Мал. 1. Модель надання додаткових послуг 1

Мал. 2. Модель надання додаткових послуг 2

центру є врахування потреб цільової групи – дорослих і дітей з інвалідністю, а також їхніх сімей. Детальніше переваги та недоліки зазначених вище моделей наведено у *табл. 1*.

Вочевидь, що крім географічного чинника, той чи інший вибір моделі ресурсного центру залежить і від інших, як-то наявність відповідних фахівців та інших ресурсів, проте основним залишається спрямованість діяльності ресурсних центрів не лише на зменшення наслідків впливу порушень розвитку чи інвалідності на успішну інтеграцію людини з особливими потребами у життя суспільства, а й на зміни у самому середовищі – у сім'ї, навчальному закладі, місцевій громаді.

Таблиця 1

Переваги та недоліки двох моделей ресурсних центрів

Модель ресурсного центру 1 (дистанційна)	
Переваги	Недоліки
Послуги надаються за місцем проживання дитини і менше залежать від можливостей батьків привезти дитину до центру	Віезд на місце фахівців центру може забирати багато часу та коштів
Консультативна підтримка надається із залученням батьків та відповідного персоналу (медичних, соціальних чи педагогічних працівників), які безпосередньо працюють із сім'єю та дитиною – таким чином, відбувається розвиток персоналу на місці і зменшується залежність від фахівців центру	Розвиток місцевого потенціалу може сприйматись як зменшення залежності місцевого персоналу від фахівців ресурсного центру
Деякі стратегії втручання краще інтегруються у повсякденне життя дитини, тому що відбуваються у звичному для неї оточенні	Батьки та інші фахівці можуть вважати такі «опосередковані» послуги менш якісними
Послуги можуть бути розроблені з урахуванням потреб дитини у певному середовищі	Навчання працівників на місцях надавати відповідні послуги може потребувати багато часу на навчання
Більш ефективно використання ресурсів – наприклад, якщо дитині більше не потрібен інвалідний візок чи інше допоміжне обладнання, вона може його повернути у центр, який зможе надати цей ресурс іншій дитині за потреби	
Модель ресурсного центру 2 (на базі центру)	
Переваги	Недоліки
Відсутність необхідності поїздок для фахівців ресурсного центру, більш ефективно використання робочого часу	Віезд до центру може бути складним для деяких сімей, оскільки потребуватиме додаткових коштів і часу
Батьки часто вважають послуги на базі центру більш якісними	Багато педагогічних працівників бажають отримати консультації фахівців безпосередньо у навчальному закладі, а не їхати для цього в центр
Можливість створення центру підвищення кваліфікації на базі ресурсного центру	Неможливість розвитку потенціалу фахівців на місцях
Можливість надання послуг на базі центру без необхідності виїжджати на місця часто приваблює висококваліфікованих фахівців	Послуги на базі центру не дають можливості врахувати особливості місцевого контексту
	Складніше відстежити подальшу якість надання послуг на місцях

Модель інклюзивного ресурсного центру в Україні

Враховуючи канадський досвід діяльності ресурсних центрів для людей з інвалідністю в Канаді, українську модель інклюзивного ресурсного центру (ІРЦ) було створено в рамках канадсько-українського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами в Україні», що впроваджувався протягом 2008 – 2012 років. Подальший розвиток моделі інклюзивного ресурсного центру відбувається в рамках нового проекту «Інклюзивна освіта: крок за кроком», що передбачає удосконалення і поширення досвіду діяльності таких центрів.

Ця модель передбачає виконання таких основних функцій:

- *інформаційна*: ІРЦ надають інформаційні ресурси батькам, педагогам та іншим фахівцям щодо наявних послуг для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей, а також інформацію щодо особливостей впровадження інклюзивної моделі освіти;
- *навігаційна*: ІРЦ надають підтримку батькам дітей з особливими потребами у визначенні та отриманні доступу до існуючих послуг для забезпечення соціальних, емоційних та освітніх потреб своїх дітей;
- *розвиток спроможності* батьків, педагогів, інших фахівців шляхом поглиблення їхніх знань щодо концепції інклюзивної освіти;
- *обстоювання прав*: ІРЦ надають підтримку батькам і педагогам в обстоюванні права дітей на якісну, інклюзивну освіту, як на індивідуальному, так і на системному рівнях. На індивідуальному рівні ІРЦ працює з батьками та іншими надавачами послуг, щоб забезпечити доступ до якісної освіти для дітей з особливими потребами. На системному рівні ІРЦ працює через інформування ключових осіб щодо потреби надання додаткової підтримки для забезпечення якісного навчання дітей з особливими потребами.

Спираючись на існуючий досвід діяльності інклюзивних ресурсних центрів в Україні, а також з урахуванням міжнародного досвіду, було визначено дві основні цільові групи, які найближче пов'язані зі спеціальними потребами дітей на отримання якісної освіти в інклюзивному навчальному середовищі. Такими цільовими групами стали батьки дітей з особливими освітніми потребами та педагоги, які працюють з цими дітьми. Саме тому було вирішено організувати дві моделі інклюзивних ресурсних центрів, відповідно до змісту роботи із зазначеними цільовими групами.

Одна із моделей інклюзивного ресурсного центру була створена на базі *психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК)*, які, відповідно до Положення про психолого-медико-педагогічні консультації [9], є методичними установами системи освіти і науки України, що здійснюють консультативну, методичну, психолого-педагогічну, корекційно-розвиткову, аналітичну, прогностичну, профілактичну та просвітницьку діяльність, а також консультують батьків та педагогічних працівників з питань вибору можливих форм і методів навчання, у тому числі інклюзивного, у поєднанні з реабілітаційними заходами, соціальної адаптації та інтеграції у суспільне життя дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі й інвалідністю. Незважаючи на зазначені у Положенні функції ПМПК щодо надання методичної підтримки педагогам, особливості роботи цієї структури більше зосереджені на встановленні діагнозу дитини та розробленні відповідних корекційних програм розвитку.

Саме тому виникла потреба у розвитку іншої моделі інклюзивного ресурсного центру, яка була би більше пов'язана з наданням підтримки педагогів, які працюють в умовах інклюзивного навчання. Така модель інклюзивного ресурсного центру була створена на базі *Науково-методичних центрів інклюзивної освіти обласних Інститутів післядипломної педагогічної освіти*, оскільки саме ці установи безпосередньо залучені до надання методичної та інших форм підтримки педагогам, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Попередні результати моніторингу та оцінки діяльності ІРЦ підтвердили потребу в діяльності таких центрів, що пояснюється декількома чинниками. В Україні є досить

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА — ОСВІТА ДЛЯ ВСІХ

велика кількість фахівців та інших ресурсів, які потрібні для підтримки дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей, проте часто ці фахівці/ресурси відносяться до різних сфер – освітньої, медичної, соціальної тощо. Немає жодної структури в системах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, яка б поєднувала усі функції інклюзивного ресурсного центру, зокрема забезпечувала координацію наявних послуг. Проблеми батьків дітей з особливими потребами пов'язуються з труднощами в навігації між численними відділами органів влади і надавачами послуг, які вони мають долати, щоб забезпечити своїй дитині необхідну освіту і допоміжні послуги.

Оскільки концепція інклюзивної освіти все ще залишається новим явищем для українського суспільства, її розвиток потребує великої інформаційної та просвітницької діяльності, що також може здійснюватися інклюзивними ресурсними центрами.

Нині такі інклюзивні ресурсні центри створено в містах Київ, Львів, Вінниця, Рівне та Сімферополь на базі психолого-медико-педагогічних консультацій та/або Науково-методичних центрів інклюзивної освіти Інститутів підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Як би не різнилися функції усіх цих центрів, виходячи з потреб основних цільових груп на місцях, усі вони у своїй діяльності керуються спільними цінностями та переконаннями, а саме:

- Усі діти можуть навчатися різними способами та у різному темпі.
- Усі діти мають індивідуальні здібності та потреби.
- Отримання якісної освіти усіма дітьми – це право кожної дитини, а обов'язок держави – забезпечити усі необхідні умови для реалізації цього права.
- Діти з особливими освітніми потребами, у тому числі й діти з інвалідністю, можуть потребувати у процесі навчання додаткових послуг у сфері охорони здоров'я, соціального захисту тощо, які максимально мають бути наближені до дитини, тобто надаватися на базі навчального закладу.
- Усі громадяни хочуть відчувати, що вони є частиною суспільства і що їх цінують і з повагою ставляться до їхніх особливостей.

Отже, створення та подальший розвиток мережі інклюзивних ресурсних центрів, як одного з основних джерел надання додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям, є сьогодні важливим напрямом реформування системи освіти означеної категорії дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція ООН «Про права інвалідів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України №569/38 від 07.07.2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/normativno_pravova_baza11
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.edu.gov.mb.ca/k12/specedu/aep/handbook_ss/full_document.pdf
4. Lani Florian. Special or inclusive education: future trends. © 2008 The Author(s). Journal compilation ©2008 NASEN. Published by Blackwell publishing, 9600 Garsington Road, Oxford, OX4 2DQ, UK and 350 Main St, Madlen, MA, 02148, USA.
5. Students with Disabilities, Learning Difficulties and Disadvantages. Policies, Statistics and Indicators © OECD 2007.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Konventsiia ООН «Pro prava invalidiv». Electronic resource, Mode of access: <http://www.zakon1.rada.gov.ua> (In Ukrainian).
2. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy ta Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy №569/38 vid 07.07.2004. Electronic resource, Mode of access: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/normativno_pravova_baza11 (In Ukrainian).
3. Electronic resource, Mode of access: http://www.edu.gov.mb.ca/k12/specedu/aep/handbook_ss/full_document.pdf
4. Lani Florian. Special or inclusive education: future trends. © 2008 The Author(s). Journal compilation ©2008 NASEN. Published by Blackwell publishing, 9600 Garsington Road, Oxford, OX4 2DQ, UK and 350 Main St, Madlen, MA, 02148, USA.
5. Students with Disabilities, Learning Difficulties and Disadvantages. Policies, Statistics and Indicators © OECD 2007.